

Праверым свае веды

1. Якія падарожжы і адкрыцці былі здзейснены ў Старажытнасці?
2. Як называлася кніга Марка Пола і якія геаграфічныя адкрыцці ён здзейсніў?
3. Чаму першаадкрывальнікамі новых зямель былі маракі і купцы?
4. Уявіце, што вы экскурсавод. Што вы раскажаце турыстам з Беларусі пра Герадота, калі будзеце стаяць побач з яго выявай на фасадзе Луўра ў Парыжы?
5. У сваёй кнізе Марка Пола расказвае пра чорныя камяні, якія здабываюць у Кітаі: «Яны гараць, як дровы. Гэтыя камяні выгадныя тым, што танныя і ратуюць ад высечкі лясы». Над аповедам падарожніка смяяліся. Як вы думаеце, ці казаў ён праўду? Што за камяні, якія «гараць, як дровы», Марка Пола меў на ўвазе?
6. Адправіўшыся падарожнічаць у Індыю, якія гасцінцы з Беларусі вы павезяце і што купіце на індыйскім кірмашы?

1. Знайдзіце на фізічнай карце паўшар'яў усе геаграфічныя аб'екты, пра якія ўзгадваецца ў тэксце параграфа. Падпішыце іх на контурнай карце.

2. Прасачыце ў атласе па карце маршрут падарожжа Афанасія Нікіціна і вызначыце: з якога горада ён адправіўся; праз якія гарады і якія тры моры праходзіў яго маршрут.

с. 18–19

с. 12–13

§ 15. Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. Адкрыццё і даследаванні мацерыкоў

Успамінаем

- Як людзі падарожнічалі ў Старажытнасці і ў Сярэднявеччы?

Пра што даведаемся

- Чаму эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў так называецца.
- Як здарылася, што Калумб шукаў Індыю, а адкрыў Амерыку.
- Хто з еўрапейцаў здзейсніў першае плаванне да берагоў Індыі.
- Як былі адкрыты ўсе мацерыкі.

На працягу XV—XVII стст. еўрапейскія падарожнікі здзейснілі шмат геаграфічных адкрыццяў, якія змянілі ўяўленні людзей пра Зямлю. Гэты перыяд увайшоў у гісторыю пад назвай эпохі **Вялікіх геаграфічных адкрыццяў**.

Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. Дзякуючы з'яўленню надзейных парусных суднаў, новых карт і больш дасканалыга компаса людзі сталі плаваць на далёкія адлегласці. Асноўнай мэтай мараплаванняў таго часу быў пошук зямель, багатых срэбрам, золатам, вострымі прыправамі, слановай костью, каштоўнымі футрамі. Еўропа мела патрэбу ў новых гандлёвых шляхах на рынкі Усходу, у Кітай і Індыю.

Першымі сярод еўрапейскіх краін шукаць марскі шлях у Індыю пачалі Партугалія і Іспанія. Партугальцы разведвалі шлях вакол Афрыкі на ўсход праз Індыйскі акіян. Іспанскі мараплавец Хрыстафор Калумб (форзац II), перакананы ў шарападобнасці Зямлі, лічыў, што, рухаючыся на захад праз Атлантычны акіян, можна дасягнуць Індыі (мал. 43).

Мал. 43. Маршруты плаванняў Хрыстафора Калумба

У 1492 г. іспанская экспедыцыя, якую ўзначаліў Хрыстафор Калумб, адправілася на пошукі кароткага марскога шляху ў Індыю. Праз два месяцы каля невядомых берагоў Калумб вырашыў, што прыплыў у Індыю. Ён апавясціў пра адкрыццё новага шляху ў Азію. На самай справе гэта была невядомая для еўрапейцаў Амерыка. Пасля першага плавання Калумб яшчэ тройчы пабываў ля берагоў Амерыкі. Але да канца сваіх дзён мараплавец так і не даведаўся, што адкрыў новы мацярык.

У 1497 г. на пошукі Індыі адправіўся партугалец Васка да Гама (форзац II). Яго экспедыцыя, што складалася з чатырох караблёў, мінула мыс Добрай Надзеі, абагнуўшы Афрыку з поўдня. Далей караблі рухаліся ўздоўж усходніх берагоў Афрыкі і дасягнулі Індыі. Так быў адкрыты марскі шлях з Еўропы ў Індыю і вызначана, што Індыйскі і Атлантычны акіяны злучаны паміж сабой. Закупіўшы вострыя прыправы, экспедыцыя Васка да Гамы адправілася ў зваротны шлях і ў 1499 г. вярнулася ў Партугалію.

У 1519 г. пяць іспанскіх караблёў пад камандаваннем Фернана Магелана (форзац II) адправіліся ў плаванне з той жа мэтай, што і Калумб, — знайсці заходні шлях у Азію. Экспедыцыя перасекла Атлантычны акіян. Праплыўшы ўздоўж берагоў Паўднёвай Амерыкі да поўдня мацерыка, караблі праз вузкі праліў выйшлі ў акіян, якому Магелан даў назву Ціхі. Пазней гэты праліў быў названы Магеланаў.

Як вы думаеце, чаму Магелан даў акіяну такую назву?

Пасля працяглага плавання экспедыцыя дасягнула берагоў Азіі. Але вярнуцца на радзіму Магелану было не наканавана. Ён загінуў у сутычцы з туземцамі. Пасля смерці Магелана экспедыцыю ўзначаліў Хуан Элькана. У 1522 г., прайшоўшы праз Індыйскі і Атлантычны акіяны, ён прывёў

с. 18–19

Мал. 44. Маршрут плавання Фернана Магелана і Хуана Элькана

Першае кругасветнае плаванне доўжылася 1080 дзён. Сучасныя пасажырскія самалёты могуць абляцець зямны шар за 40 г, касмічны карабель — за 90 мін.

апошні ўцалелы карабель у Іспанію. Так скончылася **першае кругасветнае падарожжа, якое даказала шарападобнасць Зямлі** (мал. 44).

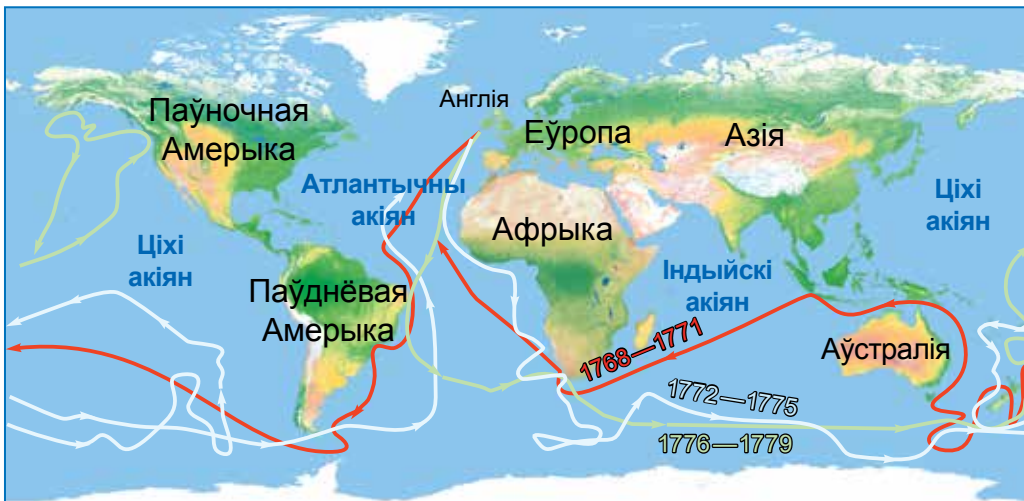
У эпоху Вялікіх геаграфічных адкрыццяў, што доўжылася амаль 200 гадоў, былі пракладзены два марскія шляхі ў Азію: усходні — вакол Афрыкі і заходні — вакол Паўднёвай Амерыкі. На карту былі падрабязна нанесены абрысы Афрыкі, адкрыты Паўночная і Паўднёвая Амерыка. Упершыню на марскіх суднах людзі абагнулі зямны шар.

Аднак на карце заставаліся нязведаныя месцы. Здагадку пра тое, што на поўдні існуе мацярык Невядомая Паўднёвая Зямля, вучоныя выказвалі яшчэ ў Старажытнасці. **Нідэрландскі мараплавец Вілем Янсзан (форзац II) у 1606 г. першым з еўрапейцаў дасягнуў берагоў Аўстраліі.** Нідэрландцы трымалі сваё адкрыццё ў тайне, таму што хацелі аднаасобна валодаць мацерыком і яго багаццямі.

Адкрыцці і даследаванні мацерыкоў. З канца XVIII ст. пачаўся новы этап вывучэння Зямлі. Даследаванні былі накіраваны на асваенне ўнутраных і цяжкадаступных тэрыторый ужо вядомых мацерыкоў — Еўразіі, Афрыкі, Паўночнай Амерыкі, Паўднёвай Амерыкі і Аўстраліі.

У 1768 г. англійскі мараплавец **Джэймс Кук** (форзац II) адправіўся ў сваё першае плаванне на пошукі **Невядомай Паўднёвай Зямлі** (мал. 45). Ён прайшоў уздоўж усходніх берагоў Аўстраліі і пераканаўся, што гэта не групы астравоў, а мацярык. У красавіку 1770 г. Кук высадзіўся на мацярык і абвясціў яго ўласнасцю Вялікабрытаніі. Пасля таго як высветлілася, што мацярык Аўстралія невялікі па плошчы і на поўдзень ад яго яшчэ дастаткова шмат месца для Паўднёвай Зямлі, на яе пошукі была адпраўлена другая экспедыцыя

У сваім дзённіку Кук пісаў: «Рызыка, звязаная з плаваннем у гэтых неабследаваных і пакрытых ільдамі морах у пошуках Паўднёвага мацерыка, настолькі вялікая, што ніводны чалавек ніколі не адважыцца пранікнуць на поўдзень далей, чым атрымаўся ў мяне. Землі, што могуць знаходзіцца на поўдні, ніколі не будуць даследаваны...»

Мал. 45. Маршруты плаванняў Джэймса Кука

пад камандаваннем Джэймса Кука. Гэта вельмі цяжкае плаванне працягвалася больш за год. Паруснікі Кука зайшлі далёка на поўдзень да Антарктыды. Аднак шлях ім перагарадзіў лёд, і караблі павярнулі назад. Пасля некалькіх няўдалых спроб знайсці мацярык Джэймс Кук вырашыў, што адкрыць яго немагчыма. Пошукі Антарктыды на нейкі час спыніліся.

Толькі праз 50 гадоў рускі мараплавец, кіраўнік першай рускай кругасветнай экспедыцыі Іван Крузенштэрн прыняў удзел у падрыхтоўцы экспедыцыі, галоўным заданнем якой з'яўляўся пошук зямлі ў раёне Паўднёвага полюса. **Фадзей Белінсгаўзен і Міхаіл Лазараў** (форзац II) адправіліся ў плаванне на двух невялікіх, але надзейных і моцных судах «Усход» і «Мірны». **У студзені 1820 г. быў адкрыты апошні мацярык на Зямлі — Антарктыда.** Так, да пачатку XIX ст. былі адкрыты ўсе мацерыкі Зямлі. Час падарожнікаў-землепраходцаў прайшоў, настаў час вучоных-географаў.

Падвядзём вынік!

Асабліва шмат адкрыццяў было здзейснена з канца XV ст. да сярэдзіны XVII ст. Таму гэты перыяд называецца эпохай Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. ✦ Хрыстафор Калумб адкрыў Амерыку. ✦ Васка да Гама першым праклаў марскі шлях з Еўропы ў Індыю вакол Афрыкі. ✦ Экспедыцыя Фернана Магелана здзейсніла першае кругасветнае падарожжа і даказала шарападобнасць Зямлі. ✦ Вілем Янсзан адкрыў Аўстралію. У XVIII ст. Джэймс Кук тры разы здзейсніў падарожжа вакол свету, першым наблізіўся да Антарктыды. ✦ У XIX ст. Фадзей Белінсгаўзен і Міхаіл Лазараў адкрылі Антарктыду.

Праверым свае веды

1. Што называюць эпохай Вялікіх геаграфічных адкрыццяў?
2. У чым значэнне геаграфічных адкрыццяў XV—XVII стст.?

3. Ці можна лічыць Хрыстафора Калумба першаадкрывальнікам Амерыкі?
4. Чаму мацярык Антарктыда быў адкрыты апошнім?
5. Вызначыце ў атласе па карце, ці можна здзейсніць кругасветнае падарожжа па сушы.
6. 3 жніўня 1492 г. экспедыцыя, якую ўзначальваў Хрыстафор Калумб, адплыла ад берагоў Іспаніі і, прайшоўшы каля 7200 км, 12 кастрычніка 1492 г. прыстала да аднаго з Багамскіх астравоў. Вылічыце, колькі месяцаў доўжылася падарожжа. Колькі кіламетраў у сярэднім падарожнікі праходзілі за месяц?

с. 20–21

с. 18–19

с. 14–15

Прачытайце ў атласе па карце маршрут падарожжаў, пра якія гаворыцца ў гэтым параграфі. Падпішыце іх на кантурнай карце. Якія акіяны перасякалі караблі Хрыстафора Калумба і Фернана Магелана?

§ 16. Вытокі сучасных геаграфічных даследаванняў

Успамінаем

- Якія землі былі вядомыя да пачатку XX ст.?

Пра што даведаемся

- Як людзі адкрывалі полюсы Зямлі.
- Якія даследы Зямлі праводзяцца ў наш час.

Да дваццатага стагоддзя на карты былі нанесены ўсе мацярыкі Зямлі, але вывучэнне працягвалася. Новыя экспедыцыі адпраўляліся да полюсаў, на дно самай глыбокай акіянічнай упадзіны. Пачалося даследаванне Зямлі з космасу.

Пакарэнне полюсаў Зямлі. Мэтай многіх даследчыкаў было дасягненне полюсаў Зямлі. **Амерыканскі інжынер Роберт Піры (форзац II) тройчы спрабаваў пакарыць Паўночны полюс, і ў 1909 г. яму нарэшце ўдалося гэта зрабіць.** Экспедыцыя доўжылася 53 дні, хаця на полюсе даследчыкі прабылі толькі некалькі гадзін. Было вызначана, што ў

с. 19